

www.forumhistoriae.sk

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

© 2022 The Author(s)
© 2022 Institute of History,
Slovak Academy of Sciences

„Bezuzdné jazyky.“ Češť, reč a podoby nactiutrřačstva v Bardejove od polovice 16. do polovice 18. storočia

Peter Benka

Keywords

crime, judicial system, urban society, Bardejov, Early Modern Era, slander, defamation, honour

DOI

10.31577/forhist.2022.16.2.4

Author

Peter Benka
Katedra slovenských dejín
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova ulica 2
811 02 Bratislava
Slovak Republic
Email: peter.benka@uniba.sk
ORCID: 0000-0003-4566-2799

Cite

BENKA, Peter. „Bezuzdné jazyky.“ Češť, reč a podoby nactiutrřačstva v Bardejove od polovice 16. do polovice 18. storočia. In *Forum Historiae*, 2022, vol. 16, no. 2, pp. 38–57, doi: 10.31577/forhist.2022.16.2.4

Abstract

BENKA, Peter. „Unbridled Tongues.“ Honour, Speech and Forms of Slander in Bardejov from the Middle of the 16th to the Middle of the 18th Century.

Honour was a universally present theme in the social interactions of pre-modern European societies. The current paper aims to analyse this concept through the urban community of Bardejov between approximately 1550 and 1750, focusing on verbal offences against honour. The topic is approached from two perspectives. Firstly, an emphasis is placed on the Reformation and humanist discourse in urban communities, the roles placed on preserving one's own and one's neighbours' good reputation, and appropriate reactions to becoming the object of slander. In the second part, social practice is emphasised. On the basis of the source material and brief case studies, examples of three levels of offences are identified: individual, collective/institutional and transcendental. The last two categories suggest possible approaches for future research on honour in the context of variously defined collective identities analysis.

Sotva možno poprieť platnosť slov z Jakubovho listu, že „jazyk Sje síce malou časťou tela, ale dokáže veľké veci.“ Jazyk nie je predstavený v pozitívnom zmysle, ale prirovnaný k ohňu, ktorý aj malý, dokáže zapáliť veľký les, „toto nepokojné zlo, plné smrtiaceho jedu, nik z ľudí nedokáže skrotiť.“¹ Svedectvom, akým problémom bolo „spútať vlastný jazyk“, sú dobové súdne protokoly z mestského prostredia raného novoveku, kde sú spory kvôli rozširovaniu klebiet či nactiutrřačstvu pomerne bežnou záležitosťou. Takéto záznamy sú interpretačnou výzvou, pokiaľ nemajú ostať iba v rovine enumerácie jednotlivých prípadov alebo sa nemajú stať iba akousi kuriozitou, súcou na oživenie autorského rozprávania.

Zámerom nasledovného textu je načrtnúť jeden z interpretačných modelov, akým možno fenomén zachytený v pramennom materiáli zužitkovať v prospech prehĺbenia analýzy dobových spoločensko-kultúrnych pomerov. Za východisko pre uchopenie problematiky budem považovať koncept cti, ktorý je etymologicky

Štúdia bola vypracovaná v rámci projektov APVV-20-0598: Úloha slovenčiny v Uhorsku v ranom novoveku (riešenom na Filozofickej fakulte UK v Bratislave) a VEGA 2/0093/20 Fenomén viacjazyčnosti v Uhorskom kráľovstve v stredoveku a ranom novoveku (riešenom v Historickom ústave SAV a na Filozofickej fakulte UK).

1 Jakubov list 3, 5 a 8. *Biblia: Slovenský ekumenický preklad*. Banská Bystrica : Slovenská biblická spoločnosť, 2012.

prítomný už v slovenskom označení trestného aktu, nactiutřhačstva. Češť chápem v pomerne širokom zmysle. Cieľom je vnímať ju ako fenomén dobového hodnotového sveta a tým následne lepšie chápať rôzne podoby jej narúšania. Tiež to znamená, že v záujme dôkladnejšieho ozrejmienia kontextu sa nebudem vždy pohybovať striktne v kriminologickej rovine, keďže trestné konanie nebolo jedinou cestou, akým sa s dôsledkami „neskroteného jazyka“ bolo možné v meštianskych komunitách vyrovnáť a nie každá urážka bola hneď predmetom súdneho pokonania.

Druhým princípom, určujúcim charakter argumentácie, je sústredenie pozornosti na rečové prejavy. Tie často sprevádzali alebo boli sprevádzané ďalšími gestami, kultúrnymi symbolmi či spôsobmi konania. V záujme koncentrácie analýzy však bude ťažiskom jazyk a úloha verbálnej komunikácie v procese narúšania a následného obnovovania cti, keďže tým sa otvárajú možnosti načrtnutia presahov, ktoré výsledky výskumu kriminality ponúkajú pre interpretáciu niektorých ďalších socio-kultúrnych fenoménov predmodernej spoločnosti. Podobne ako pri chápaní cti, aj pri vymedzovaní „rečového prejavu“ vychádzam z pomerne široko chápaného významu pojmu, zahŕňajúc doň celú škálu svedectiev. Pochopiteľne, pri používaní písomných dokumentov pre výskum hovorovej praxe je potrebné mať na pamäti formálne i žánrové možnosti a obmedzenia pramenného materiálu.

Ak by som vychádzal z predpokladu, že Weberovo rozdelenie historického bádania medzi zhrňáčov dát (*Stoffhuber*) a zhrňáčov zmyslu (*Sinnhuber*) má opodstatnenie,² aj zámerom tejto štúdie je zaradiť sa skôr do druhého okruhu. Pôjde teda primárne o kvalitatívnu analýzu problematiky. Rámcom pre výskum je slobodné kráľovské mesto Bardejov.³ Jadro štúdie tvoria dva vzájomne prepojené pohľady na otázky cti a jej narúšania rečou – intelektuálny diskurz a sociálna prax v mestskom prostredí. Pred samotnou analýzou je však potrebné venovať v krátkosti pozornosť konceptom, ktoré tvoria východisko pre analýzu.

S pojmom „cti“ sa síce možno stretnúť takmer v každej sfére života predmodernej spoločnosti, jednoznačne ju zadefinovať pre potreby historického výskumu nie je jednoduché. Češť patrí k tým konceptom, ktoré sú súčasníkmi i bádatelmi vnímané často skôr intuitívne. Definícia z *Enzyklopädie der Neuzeit* chápe češť – na rozdiel od staršieho bádania – nie ako statický fenomén v morálnom a právnom systéme, ale skôr ako „historicky premenlivý, komplexný systém pravidiel pre vzájomné hodnotové úsudky.“ Ten následne formuje individuálnu i skupinovú identitu, hodnotové systémy, špecifiká sociálnych rolí a statusu, a s tým súvisiace normy správania.⁴ Narušenie cti klamlivými alebo urážlivými – neraz aj pôvodne azda žartovne myslenými

2 Maxa Webera parafrázuje SCHWERHOFF, Gerd. Early Modern Violence and the Honour Code : From Social Integration to Social Distinction? In *Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies*, 2013, roč. 17, č. 2, s. 28.

3 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Prešov – pracovisko Bardejov (ďalej: ŠA PO – p. BJ), fond Magistrát mesta Bardejov (f. MMB) – Knihy.

4 WEBER, Wolfgang. Ehre. In *Enzyklopädie der Neuzeit*, vol. 3. Eds. Friedrich Jaeger et al. Stuttgart : J. B. Metzler Verlag, 2006, s. 78.

– poznámkami nebolo považované za banálnu záležitosť, ako o tom svedčia aj súdne záznamy v protokoloch mestskej rady Bardejova. Urážka na cti však nebola nevyhnutne jediným motívom, kvôli ktorému sa jednotlivé prípady dostávali pred mestské súdne orgány. Často bola súčasťou rozsiahlejšieho sporu, ktorý nevhodne zvolené slová mohli vyvolať a za nimi nasledovali ďalšie aktivity, prerastajúce až do otvoreného fyzického násillia medzi účastníkmi. Zle mienené slová mohli tiež eskalovať už prebiehajúci konflikt. Hranica medzi rôznymi typmi konania bola veľmi tenká a aktéri ju ľahko a rýchlo prekračovali, keď sa k slovu dostali emócie. Z rôznorodosti situácií, ktoré sú zachytené v prameňoch, však všeobecne vysvitá veľká vážnosť, ktorá bola slovám pripisovaná, a to bez ohľadu na to, či sa konflikt utíšil v zárodku alebo sa stupňoval k ďalšej konfrontácii. Túto pociťovanú vážnosť je teda potrebné mať pri analýze na zreteli a nepodceňovať ani zdanlivo nevinné poznámky, ktoré sa dostali pred mestský súd. Možno tu upozorniť na metaforu Gerda Schwerhoffa – češť bola pre mešťana raného novoveku čímsi ako druhou kožou. Zraneniam na cti bolo treba predchádzať – alebo ich naprávať – podobne ako zraneniam na tele.⁵

Dôležitosť cti pre správnu interpretáciu mnohých spoločenských fenoménov si teda po vzore antropologického bádania v čoraz väčšej miere uvedomujú aj historici. Bádateľská pozornosť sa najprv sústreďovala na češť ako jeden z dôležitých stavebných prvkov stavovskej identity privilegovaných vrstiev spoločnosti, často zdôrazňujúc jej performatívny či civilizaačný charakter v eliasovskom zmysle slova.⁶ Takéto úzke vymedzenie problému je však opúšťané a bádatelia sa väčšmi sústreďujú na roly, ktoré češť zohrávala pri formovaní kolektívnej i skupinovej identity aj v ďalších spoločenských vrstvách a sociálnych skupinách.⁷ Dôležitú úlohu pri posudzovaní hodnoty cti zohrávala jej strata, ktorá sa odrazila v sociálnej identite a vylúčení.⁸ Češť (v prameňoch *honor*, *Ehre*) sa v niektorých kontextoch javí ako osobnostná charakteristika človeka, v iných nadobúda podobu jeho vlastníctva, s ktorým vo svojom spoločenstve môže zaobchádzať ako s kreditom (užitočný – nie však úplne vyčerpávajúci – môže byť sociologický koncept kultúrneho kapitálu). Úzko súvisí s povestou (*fama*, *Ruf*), ktorú jej nositeľ v spoločenstve požíva. Ako na to doterajšie bádanie už opakovanne poukázalo, urážka na cti sa pohybuje na hranici medzi osobným a skupinovým – urážka jednotlivca sa mohla preniesť na kolektív a, naopak, pohana skupiny mohla byť vnímaná mimoriadne osobne jej konkrétnymi príslušníkmi.

V tejto štúdií bude východiskom pre uchopenie cti a jej narúšania v reči schéma, čiastočne inšpirovaná typológiou navrhnutou Gerdom Schwerhoffom

5 SCHWERHOFF 2013, s. 36.

6 SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd. Verletzte Ehre: Überlegungen zu einem Forschungskonzept. In SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (eds.) *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*. Köln; Weimar; Wien : Böhlau, 1995, najmä s. 1-12. Metodologické hľadiská DINGES, Martin. Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. In *ibidem*, s. 29-62. Pozri tiež ELIAS, Norbert. *O procese civilizace*, 2 vols. Preložil Josef Boček. Praha : Argo, 2007.

7 DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*, vol. 2: *Vesnice a město*. Preložila Martina Nováková. Praha : Argo, 2006, s. 171-214.

8 Případové štúdie v SCHREINER – SCHWERHOFF 1995. Pozri tiež DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*. Preložil Josef Boček. Praha : Dokořán, 2003.

pre interpretáciu násilnej kriminality.⁹ Podľa neho nie je prínosné dívať sa na násilie späté s urážkami na cti nevyhnutne ako na kriminálny a sociálne patologický jav, radšej treba uvažovať v duchu procesov sociálnej integrácie a vylúčenia. Spory medzi jednotlivcami teda treba interpretovať ako úsilie o dosiahnutie rovnovážneho vzťahu v spoločenstve a opätovné zdôrazňovanie a potvrdzovanie akceptovaného systému hodnôt. V konfrontácii sa účastníci vymedzujú voči nežiaducim formám správania, bez pociťovanej potreby zveriť túto úlohu formálnym inštitúciám.

Štúdia vychádza z predpokladu, že prostredníctvom konfrontácie – v podobe urážlivých slov – dochádza k procesom sociálnej integrácie a opätovného potvrdzovania hodnotových systémov a identít. Pre osvetlenie tejto perspektívy možno načrtnúť trojstupňovú typológiu situácií, v ktorých k narúšaniu cti a pohaneniu dochádzalo. V prvom rade ide o individuálnu rovinu, o snahu poškodiť češť jednotlivca prostredníctvom útoku priamo na jeho osobu, charakter či schopnosti. Druhú skupinu tvoria útoky vedené smerom ku kolektívu – čiastočne na inštitúcie, ale predovšetkým na kolektívne identity, ktoré hanený jednotlivec buď sám zdieľal, alebo bol ako taký vnímaný. Tretiu skupinu tvoria špecifické prípady urážky vyššieho rádu, týkajúce sa transcendentálnych entít, vieroučných článkov alebo iných hodnôt zdieľaných spoločenstvom. V poslednom prípade ide teda už o rúhačstvo (*blasphemia*), ktoré je tu interpretované z aspektu nactiutrřania.¹⁰ Pri práci s pramenným materiálom je však potrebné mať na pamäti, že takáto typológia je iba pracovným analytickým nástrojom a v jednotlivých prípadoch sa rôzne aspekty vzájomne prelínali, dopĺňali a podmieňovali, pričom dobová prax medzi nimi terminologicky či právne nie vždy rozlišovala.

Jazyk a češť v intelektuálnom diskurze

Je prirodzené, že v prípade takého komplexného fenoménu, akým bola češť v predmodernej stavovskej spoločnosti, možno naraziť na jej reflexiu v širokej škále textov. Na tomto mieste sa sústredím na vybrané príklady intelektuálneho diskurzu náboženského a politicko-teoretického rázu v prostredí hornouhorských slobodných kráľovských miest, ktoré tematizovali vzťah cti a jazyka.

Po polovici 16. storočia možno v mestských komunitách regiónu už vo výraznej miere pozorovať prienik reformačných vplyvov do mnohých sfér života. Za jednu z najpriamejších ciest, ako vstúpiť princípy osobnej zbožnosti a nového náboženského chápania čo najširšiemu okruhu ľudí, bol považovaný katechizmus. V mestách horného Uhorska si najväčší vplyv získal Lutherov

9 SCHWERHOF 2013, s. 31-34.

10 Pozri SCHWERHOFF, Gerd. *Zungen wie Schwerter: Blasphemie in alteuropäischen Gesellschaften, 1200 – 1650*. Konstanz : Universitätsverlag Konstanz, 2005.

Malý katechizmus.¹¹ Okrem toho možno v oblasti dokladovať aj text domáceho pôvodu, ktorého autorom bol Leonard Stöckel.¹²

Vzťahu jazyka a cti blížneho sa pozornosť venovala primárne vo výklade ôsmeho prikázania Dekalogu, slovami bardejovského vydania Lutherovho katechizmu: „Nepromluwijss proti Bližnijmu swému křiweho swédectwij.“¹³ V oboch katechizmoch, Lutherovom i Stöckelovom, sa dôraz kladie v prvom rade na odsúdenie lži „[a]bychom [...] Bližnijmu swému [...] neskodili: a geho w nižadnau křiwau powěst tayne nebo zgewně neoblačeli.“¹⁴ Stöckel ponúka o čosi rozsiahlejšiu diskusiu o podstate pravdivých a lživých tvrdení, no i uňho je jedným z hlavných motívov výzvy vyhnúť sa čomukoľvek, „čo môže poškodiť povest, češť a vážnosť druhých“ (*famae, existimationi aliorum*).¹⁵ Vzťah k osobnej cti je tu vnímaný výrazne v kontexte vzájomného spolužitia v spoločenstve, úzko prepojený s myšlienkou dobrej povesti a obrazu, ktorý si o človeku utvárajú jeho susedia. Ideálom reformátorov je formovanie konania svojich poslucháčov v duchu lásky k blížnemu, a to vrátane ich cti a dobrej povesti. Podobne ako pri vysvetleniach ostatných prikázaní, aj v tomto prípade Stöckel pridáva víziu odmeny, ktorá je výsledkom dodržiavania Božích nariadení a spočíva v uistení, že „ten, kto chráni povest iných, sám pocíti ochranu svojej povesti.“¹⁶

Okrem nepravdivých tvrdení v úzkom zmysle slova sa pod prikázaním chápu aj všetky klamstvu príbuzné prejavy, ako „nesprávne rozsudky a svedectvá, lichotenia, osočovania, ohovárania, porušenie spoľahlivosti v sľuboch.“ Každý tak svojím konaním môže a má prispievať k súdržnosti spoločenstva, ktorého je súčasťou, a nedávať priestor sociálne rozvratným tendenciám. Správne fungovanie spoločenstva je však pre Stöckela aj na iných miestach v jeho diele späté s ideálom dobrej kresťanskej vrchnosti, ktorej sú uložené úlohy prekračujúce limity dané jednotlivcom. Jednotlivci majú udržiavať omyly druhých v skrytosti, keďže nemožno vidieť do vnútra iných, a teda je stále nablízku riziko omylu a s ním neoprávneného poškodenia cti druhého. Avšak tí, ktorí vystupujú z pozície autority, sú, naopak, Božím príkazom práve k tomu povolaní, aby karhali a naprávali chyby druhých. A obzvlášť sa to má týkať kazateľov, ktorí si svoju úlohu majú plniť aj voči nositeľom svetskej autority.¹⁷ Vo vzťahu k otvorenému pomenúvaniu nedostatkov druhých sa teda u Stöckela dá stretnúť s chápaním v dvoch rovinách – neuvážená individuálna iniciatíva v sebe nesie negatívny potenciál narušenia kresťanského príkazu lásky

11 Preklad pre slovenské publikum: *Katechismus, To gest: Kratičke obsazenij a wyklad přednich Čzlinkůw Wyrjij a Náboženstwij Křestianskeho / čemuž se Lidé Křestiansstij / a zwaslé Dijtky w Sskolách počátečné wycůgij*. W Bardijowe : Skrz Dauida Guttgesella, 1581. Faksimile: *Bardejovský katechizmus z roku 1581: najstaršia slovenská kniha*. Ed. Miloš Kovačka. Martin : Slovenská národná knižnica, 2013.

12 *Katechizmus Leonarda Stöckela a jeho teologicko-filozofický odkaz*. Eds. Michal Valčo a Daniel Škoviera. Martin : Slovenská národná knižnica, 2014.

13 *Bardejovský katechizmus*, s. 73. *Katechismus*, fol. 10r. *Katechizmus Leonarda Stöckela*, s. 54-57.

14 *Bardejovský katechizmus*, s. 73. *Katechismus*, fol. 10r.

15 *Katechizmus Leonarda Stöckela*, s. 56-57. Slovenské citáty priamo v texte pochádzajú z prekladov uvádzaných v príslušnej poznámke.

16 *Katechizmus Leonarda Stöckela*, s. 56-57.

17 *Katechizmus Leonarda Stöckela*, s. 54-55.

i sociálnej súdržnosti, v záujme ktorej je zase svetská a duchovná autorita povolaná k otvorenému pomenovávaniu problémových javov.¹⁸

Rozlišovanie osobného a verejného je podnietené tak reformačnými ideálmi o vnútornom prerode človeka, ako aj humanistickým diskurzom, čerpajúcim z antických vzorov. Hranice opodstatneného a škodlivého pri kritických vyjadreniach na cudziu adresu neboli vždy jasné. Ako ukazujú príklady z katechizmov, zdržanlivosť pri vyslovovaní kritických súdov mohla byť chápaná ako výraz lásky k blížnemu. Zároveň však ako láska k blížnemu mohla byť interpretovaná aj dobre mienená kritika, obzvlášť ak sa pod postavením autority nechápala len jej formálne inštitucionalizovaná podoba, ale zaštitíť sa ňou mohli i rodičia, priatelia či susedia.

Istá ambivalentnosť panovala tiež v rovine odporúčaní, ako reagovať na poškodenie vlastnej povesti. V diele *Apophthegmata*, určenom študujúcej mládeži a sprostredkované i širšej komunite, Stöckel na príkladoch antických mudrcov a štátnikov rozvíja aj túto tematiku.¹⁹ Významnú úlohu prisudzuje zdržanlivosti a sebaovládaniu, keďže „je nedôstojné pre charakterného muža, aby sa zúrivo vyvršil na tých, ktorí mu nemôžu ublížiť, nech je ich nezičlivosť akákoľvek veľká.“²⁰ Aj keď je v texte zjavné, že často má na mysli špeciálne prípravu budúcich správcov štátu, takýto prístup sa neobmedzuje iba na nich: „(T)áto cnosť [pohrdanie zlými rečami] je veľmi potrebná všetkým, ale hlavne vládcom, na ktorých zle nadávajú veľmi mnohí.“²¹ Na druhej strane to však nemá znamenať úplnú rezignáciu na vlastnú obhajobu, obzvlášť ak je možné dosiahnuť ju elegantným či vtípnym spôsobom. Verše komentujúce epizódu zo života spartského kráľa Leonida napríklad uznávajú, že „tak zapárača treba vždy/rázne, no slušne usadiť, nech odučí sa pyskovať/a nevhod hocčo zhadzovať.“²²

Kým mnohé z týchto odporúčaní sú podľa Stöckela univerzálne aplikovateľné, predsa len ich ideálnym adresátom je budúci nositeľ politických postov a svetskej autority. Nactiutfhačstvo a vedenie zlých rečí v dobovom humanistickom diskurze nebolo nevyhnutne individuálnou záležitosťou zainteresovaných jednotlivcov, ale prispievalo aj k podobe spoločenstva ako takého. Neprekvapuje teda, že téma sa objavuje v ďalších prácach politickej teórie. V príručke pre výchovu vladárov, venovanej členom prešovských samosprávnych orgánov a miestnej mládeži, Ján (Johannes) Weber práve v neskrutených jazykoch vidí pôvodcu mnohých nepokojov v štáte (*in Republica*), z klebety

18 Pozri GUITMAN, Barnabás. *Politia sunt opera Dei – Leonhard Stöckel's Doctrine of the Government*. In *Acta Univ. Sapientiae, European and Regional Studies*, 2019, roč. 15, s. 47-61.

19 STÖCKEL, Leonhard. *Apophthegmata Illvstrivm Virorvm, expositione latina et rythmis germanicis illustrata*. S. l. : s. t., 1570. Slovenský preklad: STÖCKEL, Leonard. *Výroky slávnych mužov*. Ed. a trans. Daniel Škoviera. In *Latinský humanizmus*. Ed. Daniel Škoviera a kol. Bratislava : Kaligram; Ústav slovenskej literatúry SAV, 2008, s. 191-390.

20 STÖCKEL 2008, s. 233. STÖCKEL 1570, fol. 32v.

21 STÖCKEL 2008, s. 263. STÖCKEL 1570, fol. 56r.

22 STÖCKEL 2008, s. 263-264. Nemecký text: „*Wie man ein Speier empfangen soll / Und ihn höflich ablaugen wol / Das er das Maul ein ander mal / halten lerne, in solchem fahl.*“ STÖCKEL 1570, fol. 56v.

(*calumnia*) pramení „všetko zlo, čo kedy jestvovalo a jestvovať bude.“²³ Vracia sa k motívu, že zlé reči neškodia iba iným, ale i pôvodcovi samému, oheň, čo roznieť, napokon spáli aj jeho jazyk a česť. Je opäť úlohou svetskej autority zakročiť, pretože „dom, ktorému nezáleží, že sa v ňom šíria urážky, osočovanie a pretváрка, je nešťastný a nehodný cti“ (*infelix atque inhonesta/unglücklich und unehrbar*).²⁴ Zároveň upozorňuje na potrebu zdržanlivosti. Vychádzajúc z antických vzorov deklaruje, že je známkou dobrého vládcu, ak dokáže zniesť kritické výroky na svoju adresu. Trpezlivosť je aj tu jednou z hlavných cností: „(N)ech zvrátený svet súdi, koľko chce, a nech zraňuje svojim pokriveným zobákom. No vládati nech si cenia zlomyselné výroky nactiutŕhačov asi tak, ako odporné krkavčie krákanie prerážajúce vzduch.“²⁵ Na príklade nositeľa svetskej moci je tu teda identifikovateľný dvojstupňový prístup k nactiutŕhačstvu. V individuálnej rovine je nabádaný k trpezlivému znášaniu nepravosti, ako správca verejných záležitostí ale má včas uhasiť požiar hanlivých rečí.

Ako sa takéto teoretické úvahy a rozlišovanie individuálneho a verejného premietalo v praxi, možno vidieť na príklade vzdelancov počas teologických polemík v závere 16. storočia.²⁶ Práve vtedy došlo v priebehu definovania konfesionálneho konsenzu aj k prudkým výmenám názorov, pri osobných stretnutiach i prostredníctvom tlačených textov. Ich účastníci sami neraz explicitne poukazovali na rozlišovanie medzi urážkami a krivdami, ktoré sa týkali iba ich osobne, a tými, ktoré sa mohli týkať celého spoločenstva.

V predhovore k svojej analýze chybných téz Gašpara Pilza, „krypto-kalvinistického“ kazateľa, podávajú reprezentanti bardejovskej cirkvi v skratke históriu sporu. Zlé náuky sa šíria pre nepripravenosť poslucháčov i veľkú aktivitu ich stúpcov. Považujú teda za potrebné reagovať, no nie na všetko, keďže niektoré z tvrdení (*enormes calumnias*) sú nehodné odpovede.²⁷ Vymenúvajú mnohé prešľapy, ktorých sa z ich pohľadu Gašpar Pilz v priebehu sporu dopustil, pričom nejde len o obsahové záležitosti, ale aj o spôsob vedenia sporu. Po nedostatočnej odozve svojich latinských textov sa totiž nemecky obrátil na širšie publikum, pričom v nich zaútočil aj na seniora (*in D. Seniore reprehenderit*), vrchného predstaviteľa miestnej cirkevnej správy, motivovaný „potleskom davu proti správne uvažujúcim.“²⁸ Predstavitelia mestských cirkví napokon rozhodli o príprave nového spisu, ktorým by obhájili svoje pozície proti vzneseným krivým obvineniam zo zlej vierouky. Ich zdržanlivosť a mlčanie mohli vyvolať pochybnosti a vniesť do života cirkevných spoločenstiev zmätok a vnútorný rozbroj.²⁹ V takomto duchu sa nesie krátky príhovor seniora Benedikta Belsia v úvode práce. Ponechanie nepravdivých tvrdení,

23 WEBER, Ján. *Vladárske čítanie*. Eds. a trans. Erika Brodňanská, Adriána Koželová a Erika Juríková. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2019, s. 125. WEBER, Johannes. *Lectio principum. Das ist Regenten Lection*. Leutschoviae : Typis Haered. Brev., 1665, fol. I 4.

24 WEBER 2019, s. 126. WEBER 1665, fol. I 4 v.

25 WEBER 2019, s. 127. WEBER 1665, fol. K 1.

26 Prehľadne v KVAČALA, Ján. *Dejiny reformácie na Slovensku, 1517 – 1711*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1935, s. 124-132.

27 WAGNER, Martin. *Examen thesium et regularum Zvinglianarum de coena Domini, vulgatarum per Casparem Pilcium*. Bartphae : Daudit Gutgesell, [1586], fol. * iii.

28 WAGNER 1586, fol. * v.

29 WAGNER 1586, fol. ** ii v.

urážok a obvinení bez odpovede by malo neblahé dôsledky pre otázky osobnej viery teologicky menej zdatných členov spoločenstva. Osobný rozmer sporu tu ustupuje do úzadia. Pragmatická stránka vyvracania „zlých názorov“ sa spája s verejným záujmom a ochranou cti, viery a súdržnosti celého spoločenstva. V tomto duchu je interpretovaný aj postoj svetskej vrchnosti, ktorá ako dobrý strážca jednoty a čistoty viery pre dielo vyjadrila podporu.³⁰

Ešte výraznejšie tieto otázky tematizuje Severín Škultéty v predhovore svojho *Admonitio brevis*,³¹ reagujúcom na iný kryptokalvinistický text. Ako prvý z dôvodov napísania diela uvádza opakované želania a výzvy svetskej vrchnosti, predovšetkým šarišského župana Františka Dersffyho. Škultéty si povzdycháva, že jemu – najmenšiemu zo všetkých Kristových služobníkov – by nikdy nebolo na um zišlo, aby sa textom obracal na magnátov Uhorského kráľovstva. Na výzvy patrónov, že odpovedať musí nie kvôli sebe, ale kvôli vierovyznaniu, sa pokúšal reagovať tým, že obvinenia sa týkajú väčšmi jedného z jeho kolegov, Alberta Grawera. Na naliehanie Dersffyho vyslanca sa však napokon nechal presvedčiť aj on k odpovedi, vedomý si svojej zodpovednosti za konfesijné spoločenstvo ako také.³² Motív osobného a verejného ďalej rozvíja v druhom bode zdôvodnenia. Uvádza tam neslýchané urážky (*Procrustas, Vbiquistas, Martionitas, Eutyichianos*), ktorým boli on a jeho kolegovia v oponentovom polemickom spise vystavení. Dodáva zároveň, že nejde o urážky osobné, ale doktrinálne (*conuitia quia non personalia sed doctrinalia*), preto sa k nim nemôže ani nesmie stavať nevšímavo a s nadhľadom, keďže by sa tým spáchala krivda Bohu, vierovyznaniu i vlastnému svedomiu. Napokon pritom nasleduje aj Kristov príklad, ktorý sám odrážal útoky od seba a svojho učenia.³³ Zaujímavé je tu práve rozlíšenie osobnej urážky a útoku na učenie. V Škultétyho argumentácii síce ostáva explicitne nevypovedané, ale predsa len prítomné presvedčenie, že na osobné urážky je správne nereagovať, odpúšťať ich a prehliadať, v duchu kresťanských i humanistických motívov. Keď však ide o záležitosť doktríny, názoru, pravej viery, obvinenia nesmú ostať bez odpovede. V latinskom texte dokonca doslovne prirovnáva absenciu reakcie (*dissimulari*) k zanechaniu svojho vierovyznania (*desertione Confessionis nostrae*).

Zaujímavé sú v tejto súvislosti Škultétyho úsudky o názorových rivaloch. V texte adresovanom svetským vrchnostiam totiž zdôrazňuje, že rozhodne nie je jeho zámerom, aby boli jeho oponenti zbavení svojich kazateľských úradov. Ako nasledovaniahodné uvádza príklady ich predchodcov zo staršej generácie (*imitentur modestiam quorundam antecessorum suorum*), ktorí síce inklinovali ku Kalvínovým teologickým náhľadom, predsa len sa však nedopúšťali takých neslušných a rúhavých rečí na adresu pravoverných cirkví, na

30 WAGNER 1586, fol. ** iii v.: „[...] exigente id quoque *ομόνοια* confessionis & fidei nostrae. Vult enim Deus, pios Magistratus verae religionis assertores & tutores esse.“

31 SCULTETI, Severinus. *Υπόμνημα sive admonitio brevis ad Christianos regni Ungarici cives de asserenda et retinenda veteri seu auita vere Christiana doctrina in Confessione Augustana comprehensa*. Bartphae : Imprimebat Daudid Gutgesell, 1599.

32 SCULTETI, 1599, fol. a ii.

33 SCULTETI 1599, fol. a ii v.

čele s Bardejovom. Spomína príhodu, ktorej bol kedysi sám svedkom. Matej Thury, jeden zo starších kalvinizujúcich teológov, v čase priprav vydania maďarskej Biblie v Bardejove vtedy napomenul svojho spoločníka, ktorý sa urážlivo vyjadroval o tamojšom vierovyznaní. Iba v prípade, že sa takúto bývalú koexistenciu nepodari obnoviť a okruh jeho oponentov nedokáže krotiť svoje jazyky a mysle (*incontinentis linguae & mentis, vt a manifestis publicis mendaciis & blasphemiiis, quales continet Panharmonia non abstineat*), prenecháva ich osud úsudku vrchnosti.³⁴

Tretím – a posledným dôvodom – ktorý Škultéty identifikuje, je úsilie vyvrátiť lži oponentov o dejinnej kontinuite a ich úsilie privlastniť si reformačné dedičstvo.³⁵ Veľká časť rozpravy je venovaná práve otázkam historickej postupnosti a identity „obnovených cirkví.“ Na záver Škultéty pridáva samostatnú sekciu venovanú obrane Martina Luthera, ktorý je týmito „novými teológmi“ osočovaný a znevažovaný. Akoby na fiktívnom súdnom pojednávaní, uvádza sériu svedectiev v Lutherov prospech, ktorými podvracia tvrdenia svojich oponentov, nešetriac tvrdými slovami na ich adresu.³⁶ Prostredníctvom obrany reformátora zaznieva obrana celého spoločenstva, hlásiaceho sa k jeho odkazu. Delegitimizáciou zakladateľskej postavy zo strany názorových oponentov akoby na cti a povesti utrpeli škody aj súčasníci. Prostredníctvom „súboja o češť“ historickej postavy sa tak odohrával aj „súboj o češť“ celého spoločenstva. Prepojenie osobnej a kolektívnej urážky nadobúda iný rozmer – zdanlivo osobné útoky na jednotlivca, Martina Luthera, sú útokmi na komunitu vnímajúcu sa ako intelektuálne i duchovne s ním spriaznenú. Otázka cti a jej narúšania tu otvára ďalšiu perspektívu, prostredníctvom ktorej možno nazerať na formovanie kolektívnych identít.

Jazyk, češť a život mešťianskych komunit

Mentálne postoje, s akými mešťianska spoločnosť pristupovala k otázke cti a jej narúšania rečou, možno demonštrovať už na príkladoch z normatívnych textov. Ich praktická aplikácia v mestskom súdnictve ostáva stále otvorenou otázkou, najmä vzhľadom na povahu súdneho rozhodovania. Nemožno teda automaticky vychádzať z predpokladu, že jednotlivé texty a nariadenia mali bezprostredný vplyv pri rozhodovaní mestských súdov, vznikli však v tom istom hodnotovom rámci, v akom boli vynášané ich rozhodnutia. Súdiac podľa neskorších odpisov alebo tlačí, povedomie o neskorostredovekých súpisoch práva sa udržiavalo aj počas raného novoveku, či už z praktických alebo politicko-kultúrnych dôvodov.³⁷ Ako príklad možno použiť súbor tavernikálneho práva, kde sú otázkam cti poškodenej hanlivými vyjadreniami venované

34 SCULTETI 1599, fol. a iii v. – [a iiii] r.

35 SCULTETI 1599, fol. [a iiii] r.

36 SCULTETI 1599, fol. N ii v. O iii r.

37 MERTANOVÁ, Štefánia. *Ius tavernicale. Štúdie o procese formovania práva tavernických miest v etapách vývoja tavernického súdu v Uhorsku (15. – 17. stor.)*. Bratislava : VEDA, 1985, na s. 155-215 edícia textu. Dobové latinsko-maďarské tlačené vydanie: *Ius Civile, Sive Statuta, Privilegia, Praerogativaeque ax Consuetudines Municipales Regiae ac Liberae Civitatis Cassoviensis [...]*. Bartsphae : Typis Civitatis impressit Thomas Scholtz, 1701.

dva články. Medzi príkladmi na pozbavenie cti (*entehren*) sú v prvom z nich uvedené výrazy, ktoré pracovali s motívom nehodného pôvodu (*Hunds Sohne*) alebo nemorálneho charakteru a konania (*ein Lügner, nicht fromb, ein Übelthäter, Betrieger, Verräter*). V nasledovnom článku sa nehovorí priamo o zbavení, ale o poškodení cti a zbožnosti (*Frombkkheit und Ehr verletzt mag*). Aj keď sa niektoré typy urážok objavujú znova, zdá sa, že v tomto článku sa výber koncentruje väčšmi na prepojenie so široko chápaným duchovným aspektom (počnúc *Kirchendieb* a *ein Pfaffen oder Münchkindt und Ehebrecher* po *Zauberer, Zaubererin* a *Beschuldigung der Ketzerey*). V prípade prvej skupiny ide navyše o urážky, týkajúce sa jednej osoby (*das nur sein eigen Persohn betrifft*), v druhej kategórii je nactiutřhanie vnímané širšie, keďže sa týka poškodenia povesti predkov a pôvodu (*oder sonst, dadurch rätterliche [pôvodne pravdepodobne vätterliche] und seines Herkommens Frombkkhit vertunckelt oder befleckht würde*).

Azda s rozlišovaním poškodeného súvisí aj rozdielnosť trestu. V prvej kategórii sa v prípade dokázania viny uplatňuje finančný trest. V druhej kategórii, kde je okruh poškodených svojím spôsobom širší kvantitatívne i kvalitatívne, je trest po dokázaní skutku doplnený o ďalšiu rovinu. Od vinníka sa očakávalo, že má byť privedený na priestranstvo, kde sa zhromažďuje väčšie množstvo ľudí, a tam verejne vyznať svoje lživé tvrdenia, vysloviť ospravedlnenie a aj takýmto spôsobom zahľadiť rany na povesti a cti poškodených.³⁸ Na týchto príkladoch možno vidieť nielen dôležitosť pripisovaných cti a potrebu jej nápravy, ale aj isté rozlišovanie medzi striktne individuálnymi spormi a urážkami, ktoré sa týkajú či už viacerých alebo hodnotovo vyššie stojacich konceptov (ako zbožnosť alebo češť predkov). V samotnej súdnej praxi – v miere, ako je rekonštruovateľná na základe zápisov v magistrátnych protokoloch – sa pred 18. ťtoročím nie vždy stretávame so špecifikáciou právnych zdrojov, ktoré by jednotlivé rozhodnutia motivovali. Napriek tomu je kultúrny a hodnotový kontext spoločný právnej norme i praxi.

Prvej skupine, ktorej budeme venovať pozornosť pri diskusii o mešťianskej realite, sú spory medzi jednotlivcami, ktorých súčasťou boli urážlivo pociťované vyjadrenia. I tie možno ešte ďalej rozlíšiť na také, ktoré boli v istom zmysle univerzálne používané a aplikovateľné, nezávisle od kontextu, iba s cieľom druhého poškodiť alebo nechať voľný priedchod vlastným emóciám. Klasickými príkladmi sú urážky ako zlodej, klamár, šelma, spojenia so psom či variácie na tému „nepoctivý človek.“ V princípe sa síce nimi mohlo reagovať na nejakú konkrétnu, zúčastneným známú situáciu, emocionálny rozmer však prevažuje nad tým faktickým, i keď načrtnutie akýchkoľvek hraníc podlieha a je vždy výsledkom subjektívnej interpretácie. V roku 1705 sa napríklad viedol spor medzi zborovským hradným kapitánom Gašparom (Caspar) Csató a Michalom Vajnarovicsom.³⁹ Kapitán k mešťanovi vyslal dvoch svojich ľudí, pričom Vajnarovics ho začal pred nimi z neznámych príčin znevažovať (*vituperiosis verbis afficere & diffamare*). Kvôli problémom pri dohadovaní podmienok práce,

38 MERTANOVÁ 1985, s. 177-178.

39 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 62, s. 12-14.

ktorú mal Vajnarovics vykonať, v hneve Csatóa označil „vulgariter Schelma, Czigan & similibus“ a dodal „nasram na wasseho Capitana, i na was.“

Urážlivú hodnotu ale v užšej spoločnosti mohli nadobudnúť aj bežné slová, ktoré by si nezainteresovaní tak nevysvetľovali. V roku 1641 bardejovská mestská rada riešila spor Woitka Pepernika a Ivana Rusnaka. Ivan mal svojho spoločníka pred svedkami nazvať „cesnak“ (*ty česku; du česnek*), zdanlivo nevinným slovom. Jeden zo svedkov však vysvetľuje kontext. Slová zazneli ako súčasť sporu okolo spochybňovaného vyplatenia dlhu, kde okrem iných – nešpecifikovaných – tvrdsích slov napokon odznel aj cesnak, čo účastníci správne chápali ako obvinenie zo záhradného zlodejstva. Aj mestský súd to napokon interpretoval vo význame „zlodej cesnaku“ (*einen Knoblauch dieb*). V emocionálne vypätej atmosfére hádky tak aj obyčajné slovo stačilo na rozdúchanie ešte väčšieho sporu, na ktorý mal Pepernik reagovať odvolaním sa na potrebu dôkazu pre obvinenie a poškodenie povesti, sprevádzané opätovnou urážkou v podobe prirovnania k psiemu pokoleniu.⁴⁰

V roku 1643 viedli bardejovskí piliari spor proti jednému zo svojich radov, Gregorovi, ktorý na cechovom zasadnutí v hostinci k nevhodným slovám pridal aj spupné chovanie. Situáciu len zhoršila jeho žena, ktorá iného účastníka počastovala prirovnaním k psovi, ktorý ušiel zo Sabinova (*du krepplische hundt, dubist von Zeben entlauffen*). Mestský súd rozhodol, že do mestského žalára nemá byť poslaný iba Gregor, ale aj jeho jazyčnatá žena, (*das sie so ungewaschen maul hatt*), keďže obaja sú verejne i súkromne zdrojom nepokojov.⁴¹ Pri rozhodovaní zohralo úlohu nielen jednorazové konanie, ale zohľadňovali sa aj dlhšie pretrvávajúce modely správania.

Podobné prepojenie individuálneho prípadu urážky a širšieho kontextu zlej povesti a spolunažívania ukazuje zauzlený prípad, ktorý sa pred bardejovskou mestskou radou rozoberal v roku 1665.⁴² Spor sa viedol medzi Matúšom (Matthaeus) Pommertom a širšou rodinou Kopferschmiedt a Schutak. Spúšťačom bola bitka detí na ulici. Mária Schutak, rodená Kopferschmied, šla brániť svoju dcéru k Pommertovcom, k rodine malého útočníka. Tam sa však rozpútala prvá séria urážok, keď Mária svoju oponentku nielen obvinila zo zlej výchovy, že bez nápravy skončí jej chlapec na šibenici, ale označila ju i za dlhonosú suku (*eine Sucke, Zaucke, du zuplatzte, langnäsige Hure*), doložiac, že nie je hodná, aby žila medzi čestnými ľuďmi: (*du Haderkatze bist, nicht wehrt daß du unter Ehrlichen laüten wohnest*). Pommertin jej to oplatila rovnakou mincou, útočiac na ňu (*du heßlige Zepzersche Hure*) i jej matku (*du alte Hure, du bist mich so gutt als deine tochter*). V ďalšej fáze sa do sporu vložili muži. Keď sa Matúš Pommert vybral do domácnosti susedov, aby dosiahol ospravedlnenie za utŕžené urážky jeho manželky, bol i on počastovaný hrubými slovami, okrem iného opäť v zmysle, že nie je hoden života v meste

40 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 48, s. 34: „du wirst mtt deinem gantzen hunds geschlecht nicht bezeigen das Ich einen solchen bin, wie auch der Czebner habe nicht können sampt seinen geschlecht beweisen.“

41 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 48, s. 236: „beide in der Zeche und auch privatim sich unruhig stellet.“

42 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 54, fol. 19v. – 21r.

(*nicht wehrt das er in der Stadt wohne*), keďže on – i s manželkou – je rozpustilý člověk (*ein loser Mensch*) a hařterivý pes (*Zenkischer Hundt*). Máriina matka Judita k tomu pridala aj gesto, keď si vyhrnula sukňu so slovami „sprav ma peknou“ (*komm mach mich schön*).

V nasledujúcich dňoch sa urážky i dehonestujúce gestá kopili a spor sa stupňoval. Pri stretnutí u čižmárskeho majstra napríklad Pommert povedal Márii, že lepšie by jej bolo predsa len v papučiach (*ihr werdet besseren Marck haben an den Paputschen als an Tschischmen*). Mária odpovedala poukazom na svoje nohy. Prirovnaním Pommerta k psovi a výzvou, aby ju uhryzol (*Sieh Hund da hast ein Bein, nage es*). Pri inej príležitosti zase Matúř označil Máriinho manžela Juraja (Girge, Georg) za sedliaka a zlodeja (*einen Pauer, Flegl, Dieb gescholten*), pričom najmä to prvé Juraja ako nového meřřana zjavne nemálo roztrpčilo, keďže i pred súdom zdôrazňoval, že je nielen radovým meřřanom, ale aj oprávneným vstúpiť do cechu (*zechmeßiger Mann*). Ešte širší rozmer spor nadobudol vyťahovaním záležitostí z minulosti, keď Pommert napríklad veľavravne trúsil žarty o Juditinej chorobe hlavy spred dvadsiatich rokov, čo sa obzvlášť dotklo jej manžela.

Počas vypočúvania svedkov sa situácia ukázala ako ešte komplikovanejšia. Jedna svedkyňa doplnila, že detaily sporu síce nepozná, ale na Pommerta sa aj tak všetci susedia sťažujú. V podobnom duchu sa niesli potom ďalšie svedectvá. Martin (Merten) Figner sa síce z ulice už odsťahoval, ale potvrdil, že aj za jeho čias sa tam dostávali do sporov a hádok (*oftt in Zanckerey und scheltwort zusammen gerathen*), dodávajúc, že Pommert je veľmi svárlivý člověk (*sehr zenckisch*), ktorý si – ako dodal iný svedok – vždy nájde príležitosť na dáky spor. Pommert sa vyjadril, že v Kláštornej ulici je to samý márnivý nactiutřhač (*eitel Ehrendiebe*). Je zaujímavé, že väčšina svedkov proti nemu vlastne o podstate sporu ani nemala konkrétne informácie. Podstatou ich výpovedí bolo skôr potvrdenie nepriaznivej povesti Matúřa Pommerta a jeho ženy. To zohralo rolu aj pri rozsudku. Mestský súd totiž zohľadnil nielen náležitosti aktuálneho sporu, v ktorom Pommertovci ani nemuseli byť iniciátormi, ale prihliadol na širší kontext a ich zlú povesť. Keďže sa preukázalo, že Pommert bol svárlivec (*ein Zänkischer Mann*), ostatné z toho vyplývalo – svojvôľa jeho detí i všetky hádky. V rozsudku sa ešte obzvlášť menovalo, že poukazovanie na Juditinu chorobu bolo čosi nehodné kresťana (*einem Christen nicht geziem*), a ani označenie ostatných obyvateľov ulice za nactiutřhačov neostalo bez odsúdenia. Pommert bol poslaný do mestskej väznice, kde mal vyčkať tvrdý trest (ďalej nešpecifikovaný). Ženské účastníčky sporu z oboch strán sa mali stiahnuť „do poslušnosti“ a nevychádzať, kým sa nebudú znášať, nepomeria a neobnovia medzi sebou trvalé priateľstvo a dobré susedstvo (*bestendige freundschaftt, freüe Nachbarschaft*).

Priebeh udalostí tohto sporu svedčí o tom, že nie každá urážka a spor bola nevyhnutne predmetom pre súdne konanie. Mnoho sa napokon vyrieřilo vo vzájomnej, každodennej konfrontácii, kde urážka zriedka ostávala bez odzvy, ale často v akejsi dynamickej komunikatívnej rovnováhe. Tam sa napokon

utvárala aj povest' jednotlivca, ktorá v prípade „zásahu zvonku“ mohla nadobudnúť rozhodujúci význam. Až keď sa problémov nakopilo, situácia eskalovala a presiahla únosnú mieru – ako v prípade Pommertovcov a ich susedov – jednotlivci sa obrátili na vyššiu inštanciu. Urážky použité v spore sú tiež reprezentatívnou vzorkou toho, čo bolo k dispozícii. Pri úsilí o poškodenie osoby sa napríklad nenarážalo len na charakter (*Ehrendieb*), ale i na fyzický vzťah (*heslige/langnäsige*).

V tomto smere je zaujímavé rozlišovať hodnotové dôrazy pri mužoch a ženách. Poškodenie cti mešťanov bolo okrem klasických útokov na ich morálny charakter často rozšírené aj o urážky majúce „stavovsko-verejný“ charakter. Juraj Schutak sa cítil byť obzvlášť poškodený prirovnaním k sedliakovi. Azda zvlášť v menších meštianskych komunitách, v ktorých bola konfrontácia s prisťahovalectvom z vidieka bežným javom, bolo vlastné vymedzenie sa a zdôrazňovanie príslušnosti k meštianskej identite dôležitým prvkom. O to citlivejšie mohli byť potom vnímané narážky na nemeštiansky pôvod nových členov komunity. Stavovskú česť muža-mešťana bolo možné napadnúť aj inými spôsobmi. V roku 1726 sa pred bardejovskou mestskou radou ocitol spor Jakuba Müllera s Jakubom Czizerom a Andrejom Führerom.⁴³ Spúšťačom sporu, ktorý sa vystupňoval až k fyzickému násiliu, boli Müllerove slová adresované Czizerovi: „ga sem lepsi mescsan gak ty, bo weczeg porcsij placsim gak ty.“ Tu zohrával rolu urážky na meštianskej cti poukaz na vyššiu participáciu na finančných záväzkoch mesta. Ako bolo možné vidieť na pasáži v súbore tavernikálneho práva, dôležitý bol aj náboženský rozmer a poškodenie niečej povesti z perspektívy osobnej zbožnosti. V roku 1641 sa pred súdom ocitla sťažnosť Jurka (Jurek) Reidu na spolumešťana Jurka (Jurko) Kuntza. Obžalovaný mal pri rozhovore v hostinci Reidovu česť poškodiť poznámkou, že azda hľadá iných bohov (*andern Götter sucht*), keďže nebol v kostole.⁴⁴

V prípade narušania cti mešťanok sa hlavným cieľom stávala ich manželská vernosť a počestnosť nazeraná z perspektívy sexuálnej morálky. Tomu zodpovedal aj výber urážok, už v uvedenom prípade Pommertovcov. Obdobných prípadov v mestských protokoloch možno však nájsť mnoho. Niekedy bývali navyše rozšírené o ďalší rozmer, napríklad neprimeranosti pri správaní. V roku 1735 mestský súd posudzoval žalobu manželov Csanovských, ktorých vo vinárni slovne napadol Jakub Müller mladší, rozširiac repertoár tradičných urážok o rozmer cudzieho, poľského pôvodu Sophie Csanovskej.⁴⁵

Poškodenie povesti však mohlo mať aj vážne praktické následky, ako sa o tom v rokoch 1667 – 1668 presvedčili Matej Famelici, farár v bardejovskej poddanskej dedine Mokroluh, a jeho dcéra Dorota. Aj keď bola zasnúbená,

43 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 68, s. 282-283. Spor spomínaný v inej súvislosti v BENKA, Peter. *Mesto a jazyk: Bardejov v ranom novoveku* (Monumenta Linguae Slovacae, vol. 2). Bratislava : Univerzita Komenského, 2018, s. 230-231.

44 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 48, s. 53.

45 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 69, s. 279-280. Podľa svedectiev povedal: „Ty Polzka szuko, ty polska kurwo twug oczecz w Polscy psi bil, a tebe lem tak tu priwlekol a ty tu welku panyu teras.“ Prípád spomínaný aj v BENKA 2018, s. 230. Zmienka o „bití psov“ môže poukazovať na to, že jej otec bol šarhom, teda zastával nečestné povolanie. Z dostupných prameňov ale nateraz nemožno posúdiť, či na obvinení bolo niečo pravdy, alebo ide len o vystupňované úsilie o urážku.

o jej priazeň sa uchádzal aj miestny mladík, Janos Ferenčik. Ten rozšíril chýr o jej domnelom nepoctivom chovaní. Snúbenec, Štefan Zimmermann, začal otáľať so sobášom až dospel k žiadosti o zrušenie zasnúbenia. Prípád riešil bardejovský cirkevný súd (*Consistorium*), ktorý sa najprv neúspešne usiloval o predvolanie Ferenčika, aby „takowe roztrussene nepoctiwé pomluwanj“ vysvetlil, totiž „gakobys sni swé nepoctiwé a neporádné zmíssení a społeczeństwi męł wykonati, a gegimu Panenstwi posskwrnu včiniti.“ Ferenčik na výzvy nereagoval a ušiel. Konzistórium muselo podniknúť iné kroky k vyriešeniu situácie. Keďže narušenie cti a povesti bolo verejné, i náprava tomu musela zodpovedať. V prvom rade oficiálne očistilo poškodenú rodinu farára od pohany (*a diffamatione absolvit*) a nariadilo konanie sobáša (*sponsalia consummare mandat*) so snúbencom Štefanom Zimmermannom. Okrem toho vydalo vyhlásenie, určené všetkým trom cirkvám v poddanských dedinách mesta, podľa ktorého Dorka, Famelicihu dcéra, „od toho lživého pomlůwanj do cela se odwazuge a od Nás w Mocy Práwa swobodná se wyhlasuge.“ Následne sa hnev zniesol na Ferenčika: „Tobę pak Janos Ferenčiku, gakožto Práwá Odbęhlcowj, ano nesslechettnému a wsseligakým hanebným hrjchom oddanému Vtrhačowj a diábelskemu Služebnikowj, wzkládáme w Mocy Práwá a Nasseho nosycýho Vradu węcne mlčenj: abys swé vtrhawe, lziwe vsta, kteréš we gmenu djábelském otwjral, we gměnu Božjm giž za tym zawrene držal.“⁴⁶

Už vyššie bolo možné sledovať presahy urážok z jednotlivca do kolektívnej roviny, či už poškodzovaním cti susedskej komunity, cechu alebo príbuzenstva. Špecifickú skupinu potom predstavujú slovné útoky na nositeľa funkcie, ktoré mohli byť interpretované ako ujma na cti úradu. Už vo vyššie spomínanom spore z roku 1643 možno vidieť, že nevhodné správanie majstra Gregora bolo síce namierené iba na jedného z členov, súdny spor však viedol pred mestskou radou celý cech. Nevhodné vyjadrenia sa mohli týkať aj reprezentantov mesta. V roku 1706 sa Albert Cena, nespokojný s vývojom jeho záležitosti, pri viacerých príležitostiach kriticky vyjadril na adresu volenej mestskej obce (*in dehonestationem Selectae Communitatis*): „Ked Slawni gmin take recži premelči, nie budem Was Panowe za statecznich trimat.“⁴⁷ Osteň potenciálne urážlivých slov na adresu mestských orgánov sa tak mohol aspoň čiastočne otupiť, ak to bolo možné interpretovať v rovine ochrany verejného záujmu (*ex affectu sincero promotionis boni publici*), čím sa vysvetľovalo aj Cenovo konanie. Nešlo však o samozrejmosť a vyriešenie situácie vždy záviselo od aktuálneho kontextu i sociálnych a politických vzťahov. Keď v sedemdesiatych rokoch 17. storočia došlo k zásadným personálnym a konfesionálnym zmenám v mestskej samospráve, motivovaným dvorskou absolutistickou a protireformačnou politikou, hanlivé slová a urážky mohli byť vnímané citlivejšie.⁴⁸ Časť starších evanjelických elít bola vtedy nahradená katolíckymi kandidátmi. To sa

46 Archív Cirkevného zboru ECAV Bardejov, Protocollum Pastorale Vetustior, bez sign., nepag. (zápis počnúc 7. aprílom 1667).

47 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 62, s. 168.

48 Pre politické a konfesionálne zmeny pozri KÓNYA, Peter. *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 2000.

stalo zdrojom konfliktov, zahřňajúcich aj slovné roztržky, často spochybňujúce legitimitu nových, katolíckych orgánov. Na jeseň 1674 sa nový mestský notár Baltazár Csapka a senátor Samuel Eisdorffer sťažovali na urážku na cti, ktorú utřžili od bývalého richtára Eliáša Spléniho.⁴⁹ Ten spochybnil Csapkovu poctivosť a vernosť mestským záujmom, keď povedal, že nový richtár by si na svojho notára mal dať pozor a nenechávať pred ním listy a mestské písomnosti bez dozoru, aby na nich Csapka čosi nesfalšoval (*auff das Er [Csapka] nicht etwas vertusche*). Csapka totiž predtým spolupracoval s predstaviteľmi makovického panstva a takýmito novými vyjadreniami Spléni vzbudzoval podozrenia, že by nemusel byť stotožnený so záujmami mesta, ale skôr svojich predošlých kolegov. Pred senátorom Eisdorfferom, ktorého označil za šelmu (*Schelm*), sa Spléni navyše mal vyjadriť, že ani Csapka, ani ostatní noví radní sa na radnici dlho neohrejú (*weder der Csapka noch ander von denen itzigen Rathsherren werden lange allda sitzen auff dem Rathhaus*). Aktérom sporu sa zdalo zjavné, v čom je koreň urážok, keď napokon Csapka ako súčasť svojej obhajoby na Spléniho adresu povedal, že to nie on osobne mu odobral úrad notára, ale stalo sa tak z rozhodnutia Komory. Spolu s Eisdorfferom však trval na obnovení svojho dobrého mena (*Ehrlichen Namens Erstattung*), citujúc latinský výrok, že nie je dobré zanedbávať svoju vlastnú dobrú povesť (*Crudelis est, quia famam suam negligit. Et Fama, Fides, Oculus non patiuntur jocum*). Súd však pre neúplné zloženie rozhodnúť nemohol, do ďalšieho zasadnutia však strany vyzval k priateľskému pokonaniu.

Citlivou záležitosťou pre češť verejných úradov boli nielen súkromné vyjadrenia jednotlivcov, ale aj kritika z radov držiteľov iných významných postov v komunite. Tu možno pripomenúť rozlíšenie medzi planými rečami a oprávnenou kritikou, ako sa objavovalo v dobovom diskurze. Obzvlášť kazatelia boli vnímaní tak, že zo svojej pozície boli Bohom povolaní na to, aby pomenúvali a svojou kritikou pomáhali naprávať nedostatky. Keď však došlo k praktickej realizácii tejto úlohy, situácia sa mohla komplikovať. V roku 1670, teda ešte v čase inštitucionálneho prepojenia mestskej samosprávy a evanjelických cirkevných štruktúr, vzbudila rozruch jedna z kázní miestneho farára.⁵⁰ Verejne v nej mal zaútočiť na magistrát (*offensivam et invectivam Concionem in Magistratum habuisset publice*), keď karhal a za zatratených vyhlasoval nespravodlivých sudcov. Podľa richtárových slov sa celé zhromaždenie zdalo byť takými slovami pobúrené. Jednou z výčítiek, adresovaných kazateľovi, bolo, že nedodržel stupne napomínania (*gradibus admonitionis*) a hanebne (*scandalose*) napadol magistrát pred verejnosťou. Kazateľovi bolo teda nariadené, aby verejne uznal, že takáto kritika nemá zaznievať v kostole, ale má byť adresovaná výlučne povereným zástupcom mestskej samosprávy, ktorých sa to týka. Farár na to reagoval ďalšou kritikou, kde svojich oponentov síce konkrétne nemenoval, ale označil ich za hanobiteľov kňazov (*Priester Schönder, Priester Teuffel*). Hlavnou starosťou senátu v celom spore bolo, aby sa v ľudie (*vulgus*) nerozmohli rozvratné a odbojné sily (*seditionis et inobaedientiae*)

49 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 55, fol. 241v.-242v.

50 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 55, fol. 51r.-51v.

voči vrchnosti. Poškodenie cti a autority mestských orgánov mohlo teda z ich pohľadu viesť k nestabilite v celej komunite.

Tieto príklady urážky ukazujú druhú rovinu narúšania cti jazykom, kde bola predmetom kolektívna entita, často reprezentovaná nielen spoločným inštitucionálnym zázemím, ale aj spoločnou identitou. Aj tu bývali urážlivé slová nezriedka vyrieknuté s cieľom poškodenia jednotlivca. Ich útočný potenciál však spočíval práve v tom, že ich adresát bol buď vnímaný ako súčasť istej skupiny, ktorá bola hanená, alebo bol k ďakej, potenciálne negatívne reprezentovanej skupine svojím rivalom sám priradený. S mechanizmom útoku a obrany v prípade kolektívnej identity sa dá stretnúť už v prípade teologických sporov v závere 16. storočia, ktoré sprevádzali budovanie pevnejšie definovaných hraníc konfesiónálnych spoločenstiev. Konfesiónalna identita a češť ňou určeného spoločenstva boli však častým predmetom slovných výmen aj v bežnom živote mešťanov. Dialo sa tak najmä od polovice 17. storočia, keď sa kontakty medzi jednotlivými konfesiami v hornouhorských mestách zintenzívňovali.⁵¹ V roku 1660 došlo v mestskom hostinci k bitke vyvolanej urážkami na adresu „luteránskych psov“ (*Luthrische hunde*).⁵² Katolícki prišelci z vidieka a poľského pohraničia osobné spory riešili prostredníctvom útokov na evanjelickú identitu, spoločnú bardejovským mešťanom. Juraj (Gerge) Kisch napríklad luteránov nepovažoval za hodných toho, aby s nimi pil (*die Lutheraner sein nicht werth mit uns zu trincken*). V zápale bitky potom zaznievali aj zvolania: „Bic zlodzejoff heretikoff.“ Mestský súd napokon nestrelal iba samotné násilie, ale aj urážku, ktorej sa dostalo evanjelickému náboženstvu. Potom, čo sa mocenské pozície medzi konfesiami v mestskom prostredí vystriedali a politickú dominanciu získali katolíci, zmenil sa aj obsah – aj keď nie charakter – sporných vyjadrení. V roku 1729 sa pred súdom ocitla Anna Klein kvôli svojim hanlivým slovám, že „Catholiczi Antichrista csekagu, kedi pridze Sudni den bude, ozda ich bracs bude.“ Prípád je zaujímavý aj z toho dôvodu, že v rámci obhajoby Anna pridala na znak pokánia svoje vyznanie, že hanlivé slová vyriekla s cieľom poškodenia cti katolíckeho stavu.⁵³ Explicitne teda zaznieva priznanie k úmyslu poškodiť češť celého konfesiónálneho spoločenstva.

Ak boli zvolené v správnom kontexte, mohli mať narážky na konkrétnu konfesiónalnu identitu hanlivý alebo útočný podtón aj bez toho, aby obsahovali explicitne urážlivú formu. V zložitej situácii sa roku 1675 pred novú, katolícku, mestskú radu dostal jeden z predstaviteľov evanjelických mešťianskych elít, Michael Jaray.⁵⁴ Ten sa vyjadril, že by radšej zaprel Svätú Trojicu a nechal sa upáliť, než by konvertoval na katolícku vieru. Jeho kolegovia z radov mešťanov – katolícki konvertiti – nezabudli upovedomiť mestskú radu, ktorá sa však

51 Pozri tiež BENKA, Peter. Mestská komunita a rôznosť konfesii: Bardejov v polovici 17. storočia. In KÓNYA, Peter – KÓNYOVÁ, Annamária (eds.). *Cirkev a náboženstvo v Uhorsku v ranom novoveku*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2020, s. 311-334.

52 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 53, fól. 33r.-34v. BENKA 2020, s. 320.

53 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 69, s. 170-171: „Ich Anna alles dieses was ich wieder den Catholischen Standt geredet habe, solches habe ich zum abzug ihrer ehren geredet und hundsich gelogen.“

54 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 56, s. 17.

zatiaľ uspokojila iba s napomenutím, aby si dával Jaray pozor na jazyk (*wohl zusehen was er rede*), keďže by ho mohol voviesť do nešťastia.

Konfesionálna identita vystupovala nezriedka v úzkom spojení s inými typmi kolektívnych identifikácií, obzvlášť vzhľadom na skutočnosť, že katolícke obyvateľstvo bolo v Bardejove v tomto období zväčša poľského pôvodu. V roku 1669 sa pred súd dostal spor dvoch remeselníkov, Waleka Tkacza (Textor) a Caspera Rischa.⁵⁵ Risch mal Tkacza okrem iného počastovať slovami „zloczega polskega Sin“ a šíriť o ňom nepravdivé chýry, podľa ktorých mal v držbe jezuitskej listy, bol zradcom mesta a vyhrážal sa biskupskou mocou. Pri vyšetrovaní sa vyskytli rôzne varianty svedeckých výpovedí o problémových slovách, napríklad „Zlozegsky Sin“ alebo „olžess Gako Psy Pogansky Sin.“ Túto nejednoznačnosť možno interpretovať rôznymi spôsobmi. Treba brať do úvahy prirodzené limity ľudskej pamäti. Bol to práve žalobca, kto si udalosť pamätal s narážkou na jeho poľský pôvod. V prostredí bardejovskej mestskej komunity sa mohol už skôr stretnúť s istými limitmi pri dosahovaní rovnocenného postavenia, nielen kvôli konfesii, ale aj pôvodu.⁵⁶ Ak bolo odkazovanie na jeho pôvod naozaj súčasťou urážky, je zjavné, že mu spojenie medzi jeho konfesiou a národnosťou utkvelo v pamäti silnejšie než Rischovi alebo ostatným svedkom. Aj ak ide o falošnú spomienku, dá sa usudzovať to isté prepojenie medzi náboženskou a národnostnou identitou, ktoré teda muselo byť prítomné v dobovom diskurze.

Ak sa vychádza z predpokladu, že súčasťou kolektívnych identít je aj emocionálne vnímaná príslušnosť k skupine, nie je prekvapivé, že v prípade pokusov o pohanenie, útočníci viedli útok týmto smerom. Často dochádzalo k prepájaniu viacerých prvkov. V prípade tu uvádzaných bardejovských remeselníkov šlo o dve kolektívne identifikácie, katolícku a poľskú. Vyššie sme však videli, že aj útok na osobnú češť a morálku – ako v prípade Sophie Csanovskej – mohol zahŕňať individuálny i kolektívny prvok. Urážaný kolektív mohol byť definovaný rôznymi spôsobmi – konfesionálne, etnicky, politicky, ale aj regionálne. V bardejovských reáliách sa napríklad zdá byť celkom obľúbenou narážka na horšiu povesť a mravnú integritu žien s pôvodom zo Spiša.⁵⁷ Práve tu sa ponúkajú možnosti pre ďalší budúci výskum kolektívnych identít, ktorý sa doposiaľ sústreďoval väčšmi na úroveň intelektuálneho diskurzu a v ňom prítomnej reprezentácie vlastného a cudzieho. Súdne procesy a v nich zaznievajúce obvinenia však môžu byť jednou z ciest, ako sa dostať bližšie k sociálnej praxi a z perspektívy cti k posúdeniu emocionálnej sily a dôležitosti kolektívnych identifikácií (konfesionálnych, stavovských, etnických, regionálnych a iných) v každodennom živote ranonovovekej spoločnosti.

Individuálne a kolektívne urážky mohli byť napokon vzájomne úzko prepojené s treťou v úvode spomenutou kategóriou, a to rúhaním sa (*blasphemia*),

55 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 55, fol. 30v.

56 BENKA 2018, s. 150-151.

57 Pri opise spore Pommertovcov vyššie sa medzi urážkami napríklad objavila *Zepzersche* [sc. Zipserische, teda spišská] *Hure*. Podobných príkladov by sa dalo nájsť viacero, v rôznych jazykových mutáciách, v roku 1691 napríklad „*Scepusiacam Caniculam*“. ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 59, s. 15.

teda urážkami cti v transcendentálnej rovine. Aj pre túto kategóriu je druhá polovica 17. a prvá polovica 18. ťtoročia v Bardejove (a iných hornouhorských slobodných kráľovských mestách) vďačným výskumným terénom. Vtedy totiž pod tlakom externých svetských a cirkevných inřtitúcií dochádzalo ku konfesionálnym zmenám a v pôvodne evanjelických meřtianskych komunitách sa čoraz viac objavoval katolícky element. Okrem konfesionálneho súperenia vo všeobecnej, vieroučnej rovine však okolnosti procesu vytvárali podmienky aj pre vznik rôznych animozít osobného alebo skupinového charakteru.

V prípade, že východiskom boli evanjelicko-katolícke konfesionálne spory, najčastejšími spôsobmi rúhania sa – z evanjelickej strany – boli útoky na mariánsky a eucharistický kult. Príkladom je situácia z roku 1729.⁵⁸ Mesto v zastúpení svojho *fiscusa* vtedy viedlo spor proti Jakubovi Volenszkému, ktorý sa mal dopustiť urážok proti katolíckemu náboženstvu a Panne Márii (*Contra Religionem Romano Catholicam; contra honorem et integritatem Beatissimae Semper Virginis Mariae*). Volenszký sa počas návřtevy susedného Zborova dal pri hostine do rozhovoru s jedným z miestnych úradníkov. Začalo sa zvyčajnými konfesionálnymi, katolícko-evanjelickými prekáračkami. Rozhovor sa vystupňoval k Volenszkého tvrdeniu, že to on je pravým katolíkom (*Catholicus verus*), zatiaľ čo jeho spoločníci sú iba katolíkmi rímskymi (*vos autem tantum Romani*). Na výčitku, že katolícka cirkev sa môže pochváliť radom cirkevných otcov a svätcov, dodal, že Luther bol rovný apořtolom (*Lutherum esse sanctum parem Apostolis*). Vrcholom vyjadrení bolo, že Mária bola rovnaká ako iné ženy. Z argumentácie počas procesu je zjavné, že práve posledné tvrdenia na adresu Panny Márie boli vnímané ako *blasphemia*, teda najzávažnejšie. Aj sám Volenszký si toho bol vedomý a v obhajobe zdôrazňoval svoju pravovernosť vlastným vyznaním potvrdeným prísahou, že Mária bola pred, počas i po pôrode pannou (*vor, in und nach der Gebuhrt eine reine Jungfrau gewesen und geliben ist*). V ostatných svojich vyjadreniach sa však podriaďoval rozhodnutiu magistrátu. Vážnosť urážky cti Panny Márie dosvedčuje aj iný prípad, tentokrát z rokov 1659 – 1660.⁵⁹ Meřťan Jakub Dsetko mal nielen uraziť katolíkov, ale zároveň sa mal dopustiť rúhania voči Panne Márii slovami: „ihr papisten fasten nur vor etwas vor einer alten huere unnd wollen nicht arbeiten [...] Wi Polaczi len ku stare kurwi postite a tu swetite.“ Tento spor zapadol do vystupňovaného konfesionálneho sporu v Bardejove v tom období a dokonca hrozilo, že by sa mohol stať nástrojom pošřkodenia povesti mesta v celokrajinskom meradle.

Úcta, ktorá bola hostii ako Telu Kristovmu v katolíckom prostredí prisudzovaná, je dosvedčená aj podobami barokovej zbožnosti, ktoré sa rozvíjali okolo tohto prvku vierouky. Akékoľvek hanlivé narážky týmto smerom boli teda vnímané veľmi vážne. Už v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch sa v Bardejove a v iných mestách vyskytli prípady, ktoré boli vnímané ako útok

58 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign.69, s. 165-170. V inom kontexte spomínané v BENKA 2018, s. 225.

59 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 52, fol. 232r.-. Pozri tiež BENKA 2020, s. 320.

na hostiu a ktoré mali dohru až na krajinských fórach.⁶⁰ V roku 1722 sa pred mestským súdom ocitol Martin Friedt za to, že svojím neprístojným správaním rušil priebeh rímskokatolíckej omše.⁶¹ Svoj posmech vystupňoval, keď okolostojacim povedal o pozdvihnutej hostii: „a uss se blaznya, a uss Dzewki macse uss wam Pana Christa už hrobu wzali.“ Obžaloba zahŕňala rúhanie sa katolíckej cirkvi (*blasphemare cum praejudiciis Romano Catholicae Religionis*), pohoršenie kresťanov (*Scandaloque Fidelium Christi*), rúhanie sa cti Božej a svätých (*Blasphemare honoremque DEI, sanctorum et sacerdotum ejus*) a porušovanie zákonov Božích i kráľovských (*DEi Regiique legum*). Friedt bol za rúhanie napokon odsúdený – aj na výstrahu ostatným – na 50 rán bičom, pričom trest mal byť vykonaný pred farským kostolom.

Vo viacerých zmieňovaných prípadoch možno pozorovať prelínanie hneď niekoľkých aspektov, od úsilia o individuálnu urážku cez skupinové hanlivé označenia až po rúhanie sa v duchovnej rovine. Keď mešťania v zápale sporu a pod návalom emócií povolili uzdu svojmu jazyku, často si medzi pohanenými nevyberali. V prípade obvinení z rúhačstva a narúšania cti Boha a náboženstva je svedectvom o pociťovanej vážnosti skutočnosť, že rolu žalobcu zastával mestský *fiscus*, nie iba radový jednotlivec z komunity, ktorý by sa bol cítil pohanený.⁶² Spor teda nadobúdala verejný charakter a rúhavé slová boli vnímané nielen ako urážka konkrétnych inštitúcií či jednotlivcov, ale aj ako potenciálne narušenie poriadku a stability spoločenstva.

Záver

Česť bola v spoločnosti raného novoveku všadeprítomným zjavom, súčasníci v jej intenciách uvažovali a neraz sa jej dovoľávali. Pre historikov však ostáva vďaka svojej rôznorodosti a komplexnosti – podobne ako mnoho iných, samozrejmych fenoménov sociálnej interakcie – nie vždy ľahko uchopiteľným predmetom výskumu. Cieľom štúdie bolo poukázať na jednu z možných ciest k interpretácii hodnotových systémov meštianskych komunít raného novoveku prostredníctvom analýzy verbálnych útokov na česť zaznamenaných v súdnych protokoloch mestských rád. Podobne ako iné prchavé a situačne podmienené prvky sociálnej reality, aj česť sa zjavuje jasnejšie v momente konfliktu. V prípade intelektuálneho diskurzu je situácia zdanlivo o čosi jednoduchšia, keďže autori jednotlivých textov explicitne tematizovali otázky cti a potenciálnych hrozieb zo strany „neskroteného jazyka“, prepájajúc výzvy kresťanskej mravouky s dobovým humanistickým diskurzom a jeho dôrazom na antické vzory. O to zaujímavejšie je sledovať, do akej miery boli sami vzdelanci schopní tieto princípy aplikovať vo svojich vlastných prípadoch, prípadne aké reprezentačné stratégie vo svojich textoch volili, keď sa sami

60 Bardejov: BENKA 2020, s. 326-328. VARGA S., Katalin. *Vitetnek itélőszékre... Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve*. Pozsony : Kalligram, 2002, s. 136-138 (Sabinov), s. 188-190 (Bardejov). K otázkam rúhania a nactiutŕhania pozri tiež KOWALSKÁ, Eva. *Na ďalekých cestách, v cudzích krajinách*. Bratislava : VEDA, 2014, s. 39-59.

61 ŠA PO – p. BJ, f. MMB – Knihy, sign. 67, s. 84-88. Pozri tiež BENKA 2018, s. 225.

62 K procesnej stránke sporov na staršom materiáli SZEGHYOVÁ, Blanka. *Súdnictvo a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*. Bratislava : VEDA, 2016, s. 51-72.

ocitli v centre konfliktu, či už individuálne alebo ako reprezentanti konkrétnej konfesionalnej interpretácie a s ňou spätého spoločenstva. Na príkladoch z bardejovského súdnictva sa dá ukázať na možnosti, ktoré dobové nactiutřhanie ponúka pri interpretácii zdieľaných hodnôt radových mešťanov. Obzvlášť prípady urážok cti rôzne definovaných skupín ponúkajú možnosti pre ďalší výskum. Bádanie kolektívnych identít sa doposiaľ sústreďovalo väčšmi na úroveň intelektuálneho diskurzu a v ňom prítomnej reprezentácie vlastného a cudzieho. Súdne procesy a v nich zaznievajúce obvinenia však môžu byť jednou z ciest, ako sa dostať bližšie k sociálnej praxi. Z perspektívy „dotknutej cti“ tak možno vnímať emocionálnu silu, dôležitosť a potenciálnu reflexiu jednotlivých typov kolektívnych identifikácií (konfesionalných, stavovských, etnických, regionálnych a iných) v každodennom živote ranonovovekej spoločnosti. Z pohľadu potreby obrany cti seba samého, svojho spoločenstva i jeho súčasných či minulých predstaviteľov tak výskum pôvodne zameraný na dejiny kriminality ponúka impulzy i pre analýzu ďalších dobových socio-kultúrnych a politických procesov.